

Milica Mirić*Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu*

milica.miric@f.bg.ac.rs

Danijela Đorović*Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu*

ddjorovi@f.bg.ac.rs

Od *gospine papučice* do *hristovog venca*: Morfosemantička analiza religijski motivisanih fitonima u francuskom, italijanskom i srpskom jeziku

Apstrakt: Narodni nazivi biljaka kao izuzetno raznovrstan sloj leksike svakog jezika predmet su proučavanja mnogih disciplina uključujući i lingvistiku. U radu se pomoću onomaziološke analize ispituju denominacijski postupci u imenovanju biljaka u francuskom, italijanskom i srpskom jeziku na morfološkom, semantičkom i motivacionom planu. Usled velikog značaja koji je čovek oduvek pridavao religiji, narodni nominator je u njoj nalazio brojne podsticaje za davanje imena biljkama. Zbog toga su u radu ispitivani religijski motivisani fitonimi koji sadrže hagonime *Bogorodica*, *Bog* i *Hrist* ili su sa njima u indirektnoj semantičkoj vezi. Rezultati istraživanja pokazuju da je pojam *Bogorodica* u sva tri jezika najčešći izvor motivacije, kao i da se ispitivani fitonimi odnose u najvećoj meri na lekovite biljke. Metaforička denominacija vršena je na osnovu morfoloških ili upotrebnih karakteristika biljaka i mnogih predanja u kojima se pojedine biljne vrste dovode u vezu sa ispitivanim hrišćanskim pojmovima. Poređenjem fitonima u ova tri jezika ustanovljeno je da se u francuskom i italijanskom oni često kreiraju na morfološki i semantički sličan ili isti način, dok se srpski u tom pogledu izdvaja. Uzroci ovakvog stanja leže u različitoj strukturi romanskih (analitičkih) u odnosu na slovenske (sintetičke) jezike, ali i u specifičnostima zapadnoevropske i južnoslovenske kulture i civilizacije.

Ključne reči: fitonimija, morfosemantička analiza, onomaziološka motivacija, religijski sadržaji, metaforizacija

Uvod

Od kada je postao svestan svog postojanja, čovek je težio da shvati i objasni svoje okruženje kao da se vodio Sokratovom mišlju da neistraženi život nije dostojan življenja. Živeći u sprezi s prirodom čovek se upoznao s njenim zakonitostima. Tako je zapazio da biljke imaju njemu sličan životni ciklus, da

se javljaju u određena doba godine ili na određenim staništima. Iz povezanosti čoveka i biljnog sveta proistekla je njegova potreba da ga bliže istraži. Jasno je da je prvobitna motivisanost za upoznavanje flore bila prevashodno praktičnog karaktera, i to najpre u tradicionalnim društvima u kojima je čovek najviše zavisio od prirodnog okruženja. Vremenom je utvrdio koje su biljke jestive, a koje ne, koje su korisne, a koje škodljive, da li imaju lekovita svojstva ili su pak otrovne. Tako je čovek i počeo da se prema nekim biljkama odnosi bilo antagonistički bilo saveznički, zavisno od toga da li su mu škodile ili koristile (Zečević 2007, 549). Nesposobnost da shvati zbog čega su neke biljke lekovite dovela je do toga da se ova svojstva tumače natprirodnim silama, delovanjem magijskog ili božanskog. Zato je neke od biljaka smatrao svetim, dovodio u vezu sa božanstvima, mitskim bićima, praznicima, a nekima je pripisivao i ljudske osobine. Smatra se da je verovanje u lekovita i magijska svojstva biljaka staro koliko i civilizacija (Delatte 1936, 1; Whitehouse 2008, 44). Lotos je, na primer, bila sveta biljka za Egipćane, smokva za Grke, mirta za Rimljane, Gali su imelu smatrali čudotvornom, a jabuka je u hrišćanskom svetu simbol izgona iz raja.

Pošto flora i fauna predstavljaju najbogatiji izvor narodnih znanja (Zamboni 1976, 53), pokazalo se da je oblast botanike najpogodnije tle za proučavanje folklor, istorije, kulture i civilizacije uopšte. Čovekov odnos prema prirodi kao nečemu što je izvan njegove moći, suprotno svemu što mu je u davna vremena bilo poznato, dao mu je podsticaj za stvaranje veze između prirode i religije posredstvom jezika.

Upoznavanje čoveka sa svim zakonitostima biljnog sveta prirodno je dovelo do potrebe imenovanja biljaka. Prvobitna imena nastala su na osnovu osobina biljaka koje je spoznao čulom vida, a potom i mirisa, ukusa i dodira. Nakon toga u nazive je utkao i verovanja u njihovu čudotvornu moć. O ovome svedoči i zapažanje našeg dugo vremena nepravedno zapostavljenog proučavaoca mitologije biljaka Pavla Sofrića: „Naš narod po svome jedrome mozganju veruje, da je dobri Bog od svake boljke stvorio poneku biljku, i da prema tome ima baš toliko biljaka, koliko je i samih bolesti“ (Sofrić 1990, 8). Sofrićev stav u skladu je sa srednjovekovnom doktrinom *signatura rerum* prema kojoj se veruje da je Bog svakoj biljci dao neku specifičnu spoljašnju oznaku (oblik lista, boja i sl.) koja simbolično upućuje na njeno lekovito dejstvo po principu *similia similibus curantur*, tj. slično se sličnim leči (Bertoldi 1923, 76).

Usled mnoštva podsticaja koje je čoveku pružao biljni svet, jedna ista biljka postepeno je dobijala razne narodne nazive, te ima i takvih biljaka koje imaju i preko sto raznih imena (Tucakov 1966, 109). Ovo obilje fitonima uslovalo je neophodnost klasifikacije čiji su rezultat različite sistematike biljaka, ne nužno i od samog početka naučne. Prve poznatije taksonomije datiraju još iz antičkog perioda. Tako se u Hipokratovim delima navodi 300 lekovitih biljaka, a Teofrast je u svom delu *Istorija bilja* izneo sve što se u to vreme znalo o biljkama (Tuca-

kov 1948, 12–13). Najznačajniji antički pisac iz oblasti medicine, koji se bavio lekovitim biljem, jeste Dioskorid čije je delo *De materia medica* (I vek) prevedeno na arapski, francuski, italijanski, španski i druge jezike. *Historia naturalis* Plinija Starijeg (I vek) najbogatiji je i najbolje sačuvan repertoar naziva biljaka na latinskom jeziku, koji su u antičko doba zapravo bili narodni nazivi biljaka (Vajs 1983, 265). U srednjem veku se u zapadnom svetu nauka, magija i veštičarenje još uvek mešaju kako u narodu tako i u obrazovanim krugovima. Zahvaljujući crkvi, širi se verovanje u čudotvorne moći biljaka čije se gajenje prenosi u manastire i dobija mističan karakter. U periodu renesanse poseban značaj ima Karl Kluzijus (Carolus Clusius) koji je beležio narodna imena biljaka i pokušao da objasni njihovo poreklo (Egmond 2016). Temelje naučne sistematike biljaka postavio je u XVIII veku veliki nomenklaturista biljnog carstva Karl fon Line (Carl von Linné). Njegova preporuka da biljke ne treba da dobijaju imena prema svecima ili znamenitim ličnostima (Linnaeus 1737, 69) pokazuje težnju da se naučna i narodna praksa prilikom imenovanja biljaka ubuduće razdvoje i razlikuju.

Na našim prostorima valja pomenuti Zaharija Stefanovića Orfelina koji je u svom nedovršenom delu *Veliki srpski travnik* (1783) dao brojne latinske i narodne nazive biljaka i, u ovoj oblasti, njegovog sledbenika Vuka Stefanovića Karadžića, čiji je doprinos narodnoj botaničkoj terminologiji kroz *Srpski riječnik* (1818) izuzetno značajan.

S obzirom na bogatstvo, tradiciju i dijalekatsku raznovrsnost narodnih imena biljaka ne čudi veliko zanimanje različitih naučnih disciplina za botaničku terminologiju. Jedna od njih jeste i lingvistika koja ovaj drevni sloj izuzetno bogate i raznovrsne leksike proučava na morfološkom, semantičkom, motivacionom i lingvo-geografskom planu (Špis-Ćulum 1995, 401; Scarlat and Signorini 2006–2007, 101). U ovom radu ispituju se morfološki, semantički i motivacioni aspekti francuskih, italijanskih i srpskih fitonima koji su vezani za najznačajnije pojmove u hrišćanskoj religiji – Bogorodicu, Boga, Isusa Hrista i njegovo stradanje.

Osnovni principi i postupci u fitonimiji

Narodni nazivi biljaka nastali su u različitim zajednicama koje se služe određenim jezikom, a poznaju ih ili koriste sve društvene kategorije. Imenovanje se zasniva na tvorbenim i denominativnim postupcima koji su karakteristični za datu kulturu i civilizaciju, ali svakako odražavaju i lingvističke specifičnosti sredine u kojoj su takvi fitonimi formirani (Crevatin 2002). Mnoga od ovih imena ušla su u standardni jezik, ali su često regionalno ili dijalekatski obojena (Penzig 1972; Zamfirescu 2017, 6–7). Način na koji su različite kulture kroz vreme posmatrale i koristile biljke lakše se može utvrditi onda kada se imena jedne iste biljke nalaze kako u više dijalekata, tako i u više jezika (Bernhardt 2008, xi).

Prilikom davanja narodnih imena biljkama združeno funkcionišu dva zakona – zakon korisnosti (fr. *la loi d'intérêt*) i zakon leksičke ekonomije (fr. *la loi d'économie lexicale*) (Séguy 1953). Prvi zakon daje odgovor na pitanje zbog čega su biljke dobile nazive. Naime, čovek je imenovao samo one biljke koje su mu bile na neki način korisne ili štetne. Zbog toga se događa da neke biljke koje nisu bile od značaja za čoveka nemaju specifično narodno ime. Tada je nominator pod uticajem zakona jezičke ekonomije prenosio već postojeća imena na njih stvarajući ne samo asocijativne veze, već, nažalost i konfuziju u taksonomiji biljaka. Otuda ne čudi što gotovo da nema biljaka koje imaju samo jedan narodni naziv, bilo o kom jeziku da je reč.

Opšte je poznato da se denominativni postupci u jeziku retko zasnivaju na stvaranju neologizama i da je mnogo češći izvor nastajanja novih reči semantička motivacija (Scarlat and Signorini 2006–2007) kada se, zapravo, postojećim rečima pripisuju nova značenja. Mehanizam stvaranja ovih sekundarnih značenja sastoji se u uspostavljanju veze između već imenovane realije sa drugom realijom, a na osnovu postojećih ili pripisanih sličnosti. Iz toga sledi da značenja narodnih naziva biljaka nastaju uspostavljanjem nove veze između označitelja i označenog u okviru određenog jezičkog znaka, a da se pri tom morfo-fonološki aspekt lekseme ne menja. Naime, semantički neologizmi potiču od novih varijacija u kombinovanju čitavog niza sema koje su sadržane u označenom.

Da bi se dublje istražila semantička priroda narodnih oblika fitonima treba pre svega utvrditi na kojim osnovama počiva imenovanje, to jest čime su i na koji način motivisani nazivi biljaka toliko postojani u leksici svakog jezika.

Motivisanost postupka denominacije može da se tumači na dva nivoa: morfološkom i semantičko-referencijalnom. Iako oni najčešće deluju združeno u jednoj reči, za ovo istraživanje značajniji je drugi nivo motivisanosti koji pruža dokaz za postupak imenovanja biljaka i vezan je za referencijalnu funkciju same reči (Fruyt 1998, 60).

Nemotivisanim ili demotivisanim fitonimima smatraju se ona imena biljaka koja su nasleđena, pozajmljena, asimilovana ili čije je poreklo nejasno. Budući nemotivisani, može se smatrati da su ovakvi nazivi biljaka nastali tzv. primarnim imenovanjem.

Motivisani fitonimi dobili su svoja imena najčešće tako što se nominator prilikom imenovanja oslanjao na elemente vanlingvističke stvarnosti. Samim tim između fitonima i čovekovog okruženja uspostavlja se izuzetno čvrsta veza. Narodna imena biljaka veoma su raznovrsna, ali sva imaju zajedničku crtu da je u njih utkana ona osobenost biljke koju je nominator smatrao najznačajnijom, a koja je mogla biti rezultat čulne percepcije, indikovana određenim vremenskim ili prostornim okvirom ili vezana za verovanja, kulturu i tradiciju (Zamfirescu 2017, 4).

Imenovanje biljaka odvija se kroz dva paralelna postupka. S jedne strane, čovek uočava biljku, registruje njene osobenosti i pomoću asocijacija povezuje zapažene karakteristike biljke s pojavama, realijama i verovanjima iz njegovog

okruženja. Najčešće se asocijativne veze uspostavljaju sa svakodnevnim predmetima, delovima ljudskog tela ili tela životinja ili sa hranom. Većinom se u denominaciji poseže za rečima opšteg leksičkog fonda koje su tipično višeznačne (Gortan-Premk 1997, 41). Narodni oblici fitonima nastajali su pre svega pod uticajem vidljivih karakteristika biljaka, njihovog izgleda, boje, oblika cveta, ploda, korena. Kao dodatni podsticaj za denominaciju mogla su poslužiti neka skrivena svojstva biljke. Dakle, narodni nazivi biljaka nastaju tzv. sekundarnim imenovanjem i to najčešće na osnovu dva modela: deskripcije i metaforičkih imenovanja.

Osnovna razlika koja se javlja u motivaciji narodnih naziva biljaka leži u tipu motivisanosti (Mirić 2007, 102). Ukoliko je naziv nastao pod uticajem jasno izraženih morfoloških ili upotrebnih odlika biljke korišćenjem sintagmi s kvalifikativnim pridevima, stvaranjem složenica sačinjenih od prideva i imenica ili derivacijom uz pomoć sufiksa s deskriptivnom vrednošću možemo govoriti o *neposredno motivisanim nazivima*¹. Oni spadaju u grupu naziva nastalih deskripcijom. Ako je pak denominacija potekla od poređenja biljke ili nekih njenih delova s pojavama ili realijama koje nas okružuju ili pod uticajem narodnih verovanja u moć biljaka reč je o *posredno motivisanim nazivima*². U takvom postupku imenovanja primenjuje se metaforizacija: biljka ili njen deo dovodi se, putem asocijacija, u vezu s nekim obeležjem tipičnim za određenu pojavu, predmet, običaj, verovanje (Špis-Ćulum 1995, 408–409). Česta upotreba metafora prilikom imenovanja biljaka svedoči o velikoj kreativnosti nominatora (Zamfirescu 2017, 7). Kod posredno motivisanih naziva uočava se i postupak prenošenja naziva sa biljaka koje su poznate od ranije na one koje su im po nekom kriterijumu slične (izgled biljke u celini ili nekog njenog dela, upotreba, vreme rasta ili branja i sl.).

Religijski motivisani fitonimi: istraživanje

Rad analizira zakonitosti u imenovanju biljaka i denominacijske postupke u fitonimiji u francuskom, italijanskom i srpskom jeziku. U radu je primenjena onomaziološka analiza i to na lingvističkom i etnolingvističkom nivou. Lingvistički nivo analize usmeren je na utvrđivanje morfološke strukture fitonima i varijantnih oblika hagonima koji se u toj strukturi javljaju, kao i na izvore motivacije prilikom imenovanja. Ovaj poslednji segment predstavlja semantičku analizu i povezan je sa etnolingvističkim nivoom koji se odnosi na ispitivanje veze između

---

¹ Na primer, *sitnolisna lipa* dobila je ime na osnovu izgleda lišća, *brđanka* i *lokvanj* imenovani su po staništu, *smrdljiva zova* po mirisu, a *trava od srdobolje* i *džigeričnjak* nazvani su po svojim lekovitim svojstvima (Mirić 2007).

² Izgled cele biljke ili cveta poredi se sa delovima tela životinja, kao na primer kod fitonima *konjski rep* ili *mačkov brk*. Otrovnne biljke poredi se sa zmijom ili đavolom kao kod imena *gujan kukuruz*, *vraža stopa* ili *đavolji krastavčići* (Mirić 2007).

jezičke forme fitonima i predanja koja stoje u osnovi nominacije. Pored toga, u radu se utvrđuje i postojanje geosinonimije³ u fitonimiji, odnosno u kojoj meri se u francuskom, italijanskom i srpskom jeziku na blizak ili isti način kreiraju narodni nazivi biljaka, a upotrebom sebi svojstvenih jezičkih sredstava.

Odabir fitonima izvršen je na osnovu pretrage referentnih nomenklatura. Traženi su oni nazivi biljaka koji u svojoj strukturi sadrže sve moguće varijantne oblike leksema koje se bilo direktno bilo indirektno vezuju za Bogorodicu, Hrista i Boga. Provera da li je reč o istoj biljnoj vrsti u sva tri jezika vršena je na osnovu latinskog naziva koji se, budući naučni, međunarodno koristi. Za neke od narodnih fitonima iz korpusa ne može se znati sa sigurnošću na koju se konkretnu biljku odnose, pošto se u literaturi ne precizira o kojoj je biljnoj vrsti reč, već se samo definiše kao „nekakva trava“, „neka vrsta jabuke“ i sl. (Šulek 1879; Karadžić 1969). Za potrebe ovog istraživanja bilo je nužno konsultovati i relevantnu literaturu iz botanike i farmakognozijske kako bi se utvrdile pojedine morfo-anatomske osobenosti biljaka i njihova namena od značaja za denominaciju biljnih vrsta. Dragoceni podaci o upotrebnoj vrednosti biljaka, kao i o narodnim verovanjima koja se za njih vezuju prikupljeni su pomoću literature iz oblasti narodne medicine i etnologije. Ovako konstituisan korpus istraživanja čini ukupno 90 različitih biljnih vrsta, odnosno 192 fitonima u francuskom (64), italijanskom (56) i srpskom (72) jeziku.

U radu će biti reči isključivo o sinhronijski motivisanim fitonimima. Dijahroni pristup nije korišćen, niti su u obzir uzeti nazivi biljaka koji su neprozirni iz sinhronijske perspektive, fitonimi nastali pozajmljivanjem ili oni čija nominacija, iako providna, nema potvrdu u literaturi.

Analiza morfološke strukture fitonima: opšte odlike

Morfološki gledano, većina analiziranih fitonima u sva tri jezika svrstava se u grupu kompleksnih leksičkih jedinica, tj. sintagmatskih naziva (61 fitonim u francuskom, 53 u italijanskom i 58 u srpskom jeziku). Sama struktura naziva odraz je prirode i tipa razmatranih jezika, ali se odgovarajućim jezičkim sredstvima svakog od njih izražava identičan odnos pripadnosti. Osnova sintagmatskog naziva biljke u sva tri jezika jeste imenica. Taj posesum (posedovano) može biti biljka (npr. *trava*/ fr. *herbe*/ it. *erba*; *cveće*/fr. *fleur*/ it. *fiore*; *ruža*/ fr. *rose*/ it. *rosa*), deo tela (npr. *ruka*/ fr. *main*/ it. *manine*; *oko*/ fr. *oeil*/ it. *occhi*), odevni ili bilo koji drugi predmet (npr. *plašt*/ fr. *mantelet*/ it. *mantello*; *papučica*/ fr. *pantoufle*/ it. *pianella*; *venac*/ fr. *couronne*; *krst*/ it. *croce*). Posesor je u sva tri jezika Bogorodica, Bog ili Hrist u različitim varijantnim oblicima.

³ Iako se geosinonimija u literaturi obično odnosi na regionalne varijetete, u radu se ovaj termin koristi da označi sinonimne fitonime na nadregionalnom nivou.

Odnos pripadnosti se iskazuje dopunom koja u francuskom jeziku ima strukturu $de+N^4$ (ređe $\hat{a}+N$, što je narodski obrt istog značenja), a u italijanskom jeziku $di+N$. I u francuskom i u italijanskom jeziku često se umesto prostog predloga koristi spoj predloga s članom. Imenica u dopuni u francuskom i italijanskom jeziku može da bude bliže determinisana posesivom (fr. *notre*; it. *nostra, mariano*) ili kvalifikativom (fr. *bon/ne, saint*; it. *santo/a, comune*). U srpskom jeziku kao dopuna javlja se posesivni pridev (*gospin, bogorodičin, isusov, hristov, božiji*)⁵, ali se sreću i tročlane sintagme strukture $N+Adj+N_{gen}^7$, što je ustaljena hrišćanska terminološka sintagma u posesivnom genitivu (Vajs 1989, 249; Špis-Ćulum 1995, 431) i značenjski odgovara strukturama $de/di+Adj+N$ u francuskom, odnosno italijanskom jeziku. Kao ilustracija mogu poslužiti sledeći primeri:

fr. *mantelet de Dame, violier de Marie, barbe à Dieu, épines du Seigneur, oeil du Christ*

it. *olivo della Madonna, fior di Maria, lacrima della Vergine; manine del Signore, manine di Gesù, lacrime di Cristo*

srp. *gospina pogača, bogorodičin krst, zelje svete marije, božja metlica, isusova šaka.*

U italijanskom jeziku javlja se i struktura fitonima u kojima izostaje predlog *di* (*erba Santa Maria*) kao i struktura $N+N$, gde druga imenica ima funkciju kvalifikativa (*erba Trinità*).

U korpusu su zabeležene po jedna izvedenica u francuskom (*pâquerette*) i italijanskom jeziku (*crocettona*). Izvedenice nisu zastupljene u velikom broju ni u srpskom jeziku (10 fitonima), što čudi budući da je reč o jeziku sintetičke strukture u kojem bi izvođenje trebalo da bude čest postupak (*božićnjak, krstovnik, bogiša, božanja*).

U svim analiziranim jezicima slaganje je frekventan postupak prilikom imenovanja biljaka uopšte. Složenice su veoma živopisne, šaljive i ilustrativne, kao što pokazuju sledeći primeri:

fr. *casse-lunettes* [koji lomi naočare]⁶, *pisse-sang* [koji mokri krv], *étrangle-loup* [koji davi vuka], *dompte-venin* [koji kroti otrov]

it. *scornabecco* [koji lomi rogove jarcu], *spaccasassi* [koji lomi kamen], *bucaneve* [koji buši sneg], *pungitopo* [koji bocka miša]

srp. *visibaba, dremandeda, srcopuc, ženetrga.*

⁴ N – imenica; N_{gen} – imenica u genitivu; Adj – pridev; V – glagol.

⁵ Prema Pravopisu srpskog jezika narodna imena biljaka pišu se malim slovom i kada sadrže vlastita imena koja se inače pišu velikim slovom (Pešikan, Jerković i Pižurica 2015, 70).

⁶ U uglastim zgradama dati su doslovni prevodi francuskih i italijanskih fitonima na srpski jezik kao ilustracija maštovitosti nominatora. Međutim, ove biljke imaju u srpskom jeziku druga zvanična imena koja se ne podudaraju sa doslovnim prevodima (npr. *pisse-sang* je *dimnjača*, a *bucaneve visibaba*).

U analiziranom korpusu zabeležena je samo po jedna složenica u svakom od jezika. U francuskom jeziku ona uključuje varijantni oblik lekseme *Bogorodica* (*chardon-Marie*), u italijanskom leksemu *Bog* (*paternostro*), a u srpskom je indirektno vezana za leksemu *Hrist* (*krstoruka*). Može se pretpostaviti da je uzrok malom broju složenica u korpusu činjenica da se prilikom kompozicije lična imena gotovo ne koriste. Takođe, uobičajeni oblici složenica strukture *V+N* uključuju glagole apotropejskog karaktera (fr. *chasse-diable*; it. *cacciadiavoli* [koji tera đavola]) koji nisu pogodni za kombinovanje s analiziranim leksemama.

Fitonimi sa motivnom rečju *Bogorodica*

Jedan od centralnih pojmova u hrišćanstvu jeste Marija, majka Isusa Hrista. Poznato je da Rimokatolička crkva pridaje veliki dogmatski značaj Devici Mariji kojoj je posvećena posebna oblast teoloških studija – mariologija (Košić 2003). Iako na drugačiji način, *Bogorodica* ima izuzetan značaj i u pravoslavnom predanju. Ovaj kult je inspirisao brojna teološka i umetnička dela, a ostavio je veliki trag u fitonimiji, toponimiji i antroponimiji. Pored toga što je poštovana u hrišćanskoj crkvi, *Bogorodica* je veoma cenjena i u folkloru. Devica Marija povezana je sa kultom žene majke (Cvitković 2009, 113), od nje se obično traži pomoć i zaštita, pa tako ne iznenađuje što su mnoga narodna imena biljaka povezana upravo s ovim pojmom. Sema *Bogorodica* se ističe po brojnosti (u francuskom 39, italijanskom 35 i srpskom 32 fitonima) i raznovrsnosti u strukturi narodnih imena biljaka u korpusu.

U sva tri ispitivana jezika ovi nazivi su mahom kompleksne leksičke jedinice (u francuskom 38, italijanskom 35 i srpskom 31 fitonim). Izuzetak čine jedna složenica u francuskom (*chardon-Marie*) i jedna izvedenica u srpskom jeziku (*majdalenčica*). Posesum je uvek naziv neke biljke (fr. *violier, rose, menthe, lys*/ it. *olivo, fagiuolo, uva, fior, erba, gelsomino*/ srp. *bilje, zelje, trava, cvet, jagodica, ljubica*), predmet (fr. *berceau, doigtier, cierge*/ it. *lampioncini, tazzetta*/ srp. *prostirač, pogača*), odevni predmet (fr. *mantelet, gant, chemise, robe, pantoufle, collerette, manchette*/ it. *mantello, guanti, camicia, pianella*/ srp. *plašt, papučica, rukavice*) ili deo tela (fr. *cheveux, main, coeur*/ it. *cuore, occhi*/ srp. *ruka*). Utvrđeno je da se ovaj hagionim javlja u više varijantnih oblika. U francuskom jeziku su zabeleženi oblici: *Vierge, Notre-Dame/ Bonne-Dame/ Dame, Marie* i *Madone* (*berceau de la Vierge, doigtier de Notre-Dame, cheveux de la Bonne-Dame, mantelet de Dame, violier de Marie, lys de la Madone*). U italijanskom sreću se *Madonna, Santa Maria/ Maria, Vergine, Nostra Signora/ Signora* i pridev *mariano* (*olivo della Madonna, sigillo di Santa Maria, latte di Maria, lacrima della Vergine, guanti di Nostra Signora, mantello della Signora, cardo mariano*). U srpskom se zapaža upotreba prideva izvedenih iz imena:

Bogorodica, Gospa, majka, onda imenice *Devica/ Sveta Marija* i dubleta *majka/ matera božija* (*bogorodičine suze, gospino zelje, majčina trava, slama device Marije, trn svete Marije, oči matere božje*).

Svi fitonimi u ovoj grupi motivisani su posredno, metaforički. Osnova fitonima može biti bilo opšti naziv biljke ili naziv neke druge poznate biljke kojoj ona morfološki sliči, što je najkarakterističnije za italijanski i srpski jezik. Nana, ruža, ljubičica i cveće uopšte, smatraju se simboličnim biljkama u hrišćanstvu i vezane su za Bogorodicu, Hrista, Boga, nevinost, ljubav (Sofrić 1990; Dubois-Aubin 2002). Otuda se u korpusu sreću fr. *rose de la Vierge* [devičina **ruža**], *menthe de Notre Dame* [bogorodičina **nana**],; it. *fior di Maria* [marijin **cvet**]; srp. *bogorodičino cveće, gospina ljubica*. U sva tri jezika događa se i da je primarna motivacija izgled nekog dela biljke (najčešće cveta ili lista) koji asocira na deo tela, predmet ili na deo odeće (što je najtipičnije za francuski jezik), te se osnova fitonima dobija metaforizacijom. Tako u francuskom jeziku nailazimo na *gant de Notre-Dame, cheveux de la Bonne-Dame, berceau de la Vierge, colletterette de la Vierge, ceinture de Notre Dame*, u italijanskom na *quanto della Madonna, lampioncini della Madonna, gonnellina della Madonna*, a u srpskom na fitonime *gospina kosa, bogorodičina ruka, kesica majke božje*. Dopuna koju čini ime Bogorodice pokazuje da narod Boga i Bogorodicu u hrišćanstvu vidi kao ljude koji se jednostavno oblače i poseduju predmete prisutne u svakom domaćinstvu (Milica 2013, 331). U literaturi nalazimo podatak da su nazivi ovakve strukture potisnuli nekadašnja imena divljih biljnih vrsta zbog običaja da se prilikom određenih praznika statue i ikone Bogorodice ukrašavaju ovim biljkama (Dubois-Aubin 2002, 124). Otuda u korpusu nailazimo na Bogorodičin pojas, rukavicu, pribadaču, plašt (fr. *ceinture de Notre Dame*, it. *quanto della Madonna*, fr. *épingles de la Vierge*, it. *mantello della Signora*), imena koja su vernici dali bilju jer su ih tako sačinjeni ukrasi određenih delova statua i ikona asocirali na ove predmete.

Iako je najčešća primarna motivacija pri imenovanju biljaka uopšte vezana za čulnu percepciju, prostor ili vreme, kod fitonima sa leksemom *Bogorodica* značajnija je simbolička vrednost biljke od njenog izgleda. Na primer, beli ljljan (*Lillium candidum* L.), simbol čiste devičanske ljubavi (Biderman 2004, 212) direktno je povezan sa Bogorodičinim kultom (Štasni 2016, 125). Veruje se da je arhandel Gavriilo držao ljljan u ruci kada je Mariji obznanio da će roditi Hrista. U sva tri razmatrana jezika jedno od narodnih imena ove biljke eksplicitno pominje i Bogorodičino ime. Kod Srba je poznat kao *bogorodičino cveće*, u francuskom odnosno italijanskom jeziku kao *lys de la Madone* tj. *giglio della Madonna* [Bogorodičin ljljan]. Pored toga, nominator se odlučivao da biljku posveti Bogorodici i iz nekih drugih razloga. Pre svega, određeni broj biljnih vrsta nosi Bogorodičino ime zbog izuzetne lepote cele biljke ili nekog njenog dela (Toussaint 1906, 83). Brojne biljke smatrane u narodnoj medicini veoma

blagotvornim i lekovitim takođe su dobile ime po Bogorodici (Vajs 1989, 252) jer se veruje da ona ima veliku isceliteljsku moć. Za nastanak naziva biljaka upotrebom imena Bogorodice vezuju se i brojna predanja u kojima se pojedine morfološke odlike biljke (izgled lista ili cveta), njena upotrebna vrednost ili pak vreme cvetanja prepliću sa verovanjima vezanim za Bogorodicu. Jedan od ilustrativnih primera za spregu „ime biljke – izgled lista – predanje“ u analiziranom korpusu jeste biljka *Silybum marianum* L. Kako legenda kaže, karakteristične mlečnobeke mrlje na listu biljke *lait de Notre Dame* (fr.)/ *latte di Maria* (it.) [gospino/ Marijino mleko] ostaci su mleka koje je na njega kanulo iz grudi Bogorodice kada je u lišće ove biljke sakrila Hrista od Irodovog progona (Fackler 1967, 1067; Capasso 2011, 249). Zanimljivo je da u srpskoj tradiciji biljka *Hypericum perforatum* L. nosi naziv *bogorodičina trava*, ali i *bogorodičino testo* i vezuje se za legendu da su njene bele mrlje nastale tako što je Bogorodica meseći hleb oprala svoje ruke od testa „pa su kapljice takove vode padale na ovu biljku“ (Sofrić 1990, 13–14). Na ovaj način jasno je pokazano da fitonimi odražavaju specifičnosti sredine u kojoj su nastali.

Neka od predanja uključuju izgled cveta. Biljka *Dicentra spectabilis* (L.) Lem. u francuskom i italijanskom jeziku nosi ime *cœur de Marie* i *cuore di Maria* [Bogorodičino srce]. Osnova ovog fitonima nastala je metaforičkim imenovanjem na osnovu izgleda cveta koji podseća na srce. Motivisanost izgledom cveta postoji i u srpskom jeziku, ali je ova biljka na našim prostorima poznata kao *devojačko srce*. Može se pretpostaviti da se u francuskom i italijanskom jeziku nazivi poklapaju jer je u zapadnom hrišćanstvu Marijino bezgrešno srce postalo predmet kulta (Gentile and Tumminelli 1931, 138), što nije slučaj u istočnom hrišćanstvu. Ciklama (*Cyclamen europaeum* L.) u francuskom jeziku nosi ime *main de Marie* [Marijina ruka] jer je ovu biljku, prema predanju, majka Božija držala u ruci dok se porađala⁷ (Mességué 1988, 241; Moïnfar 1988, 43). Dakle, ovaj fitonim ima dvostruku motivaciju – izgled cveta koji se poredi sa rukom i legendu koja ukazuje na to da se radilo o Bogorodičinoj ruci. Poznato je da je u hrišćanstvu Bogorodica zamenila dobru vilu koja pomaže u nevolji (De Gubernatis 1878, 215) o čemu svedoči i legenda *Muttergottesgläschen* [Čašica Majke Božije] braće Grim (Grimm and Grimm 1819). U ovoj priči, poznatoj i u italijanskom folkloru (Lapucci 2013, 38), ožednela Bogorodica prošla je pored kola sa vinom koja su se bila zaglavila u blatu. Ona je zamolila kočijaša za malo vina da bi utolila žeđ, a u zamenu je obećala da će mu pomoći da izvuče kola iz blata. Kočijaš se složio, ali nije imao čašu, te je Bogorodica ubrala jedan beli cvet koji je zbog svog izgleda mogao da posluži kao čaša i iz njega je popila vino, a odmah zatim su oslobođena kola mogla da nastave put. Zbog toga je ova

⁷ Iako u široj javnosti poznata kao ukrasna biljka, zanimljivo je da se ciklama u narodnoj medicini smatra biljkom koja pomaže porodiljama.

biljka (*Convolvulus arvensis* L.) u narodu poznata i kao *tazzetta/ bicchierino della Madonna* [Bogorodičina šoljica/ čašica]. Za biljku *Cypripedium calceolus* L. koja u sva tri analizirana jezika ima isto ime (fr. *pantoufle de Notre-Dame*, it. *pianella della Madonna*, srp. *gospina papučica*) vezana je zanimljiva legenda. Bogorodica se jednom prilikom ukazala nekoj pastirci u polju izražavajući želju da se na tom mestu podigne hram. Uznoseći se na nebo, Bogorodica je izgubila cipelu, a pastirica je na tom mestu zatekla cvet nazvavši ga *gospinom papučicom*. Međutim, podaci govore da su hrišćani ovu legendu preuzeli iz antičke mitologije i prilagodili je hrišćanskoj dogmi (Pozzi 2012, 7). Biljke koje su do pojave hrišćanstva bile posvećene Afroditi/ Veneri ili Ateni/ Minervi sada su se počele vezivati za majku Božiju (Moldenke 1952, 274). U prvobitnoj verziji, ova priča kazuje da je Venera (u nekim varijantama njen grčki pandan, Afrodit), uplašena olujom počela da beži i tom prilikom izgubila zlatnu cipelicu. Smrtnik koji je ugledao cipelicu, pokušao je da je uzme, ali kada ju je dotakao ona se pretvorila u biljku čiji je cvet imao u sredini Venerinu zlatnu cipelu. Zbog toga se ova biljka sreće i pod imenom *sabot de Vénus* (fr.) odnosno *scarpetta di Venere* (it.) [Venerina cipela]. Odgovarajući fitonim ne postoji u srpskom jeziku možda zato što se slovenska tradicija ne oslanja u velikoj meri na antičku mitologiju u oblasti fitonimije⁸. Jedna druga biljna vrsta, *Lotus corniculatus* L., nosi isto ime: fr. *sabot de la Vierge*; it. *scarpa della Madonna* [Bogorodičina cipela]. Međutim, za to narodno ime vezana je potpuno drugačija legenda. Bežeći u Egipt, umorna Bogorodica, izmučena vrelinom pustinjskog vazduha i peska, više nije mogla da hoda, te je Josif molio Boga da im pomogne. Tada im se ukazao anđeo i pokazao cvetove koji su iznikli pored Bogorodice rekavši joj da ih ubere i obuje. U dodiru sa Bogorodičinim nogama cvetovi su se pretvorili u udobnu obuću, te je Sveta porodica mogla da nastavi put (Dubois-Aubin 2002, 131).

Postoje i legende u kojima se zapaža da je na imenovanje biljaka uz verovanja vezana za Bogorodicu uticala ponekad njihova upotrebna vrednost. Tako se biljka *Coix lacryma-Jobi* L. u srpskom jeziku naziva *bogorodičine suze*. Prema jednom predanju ova biljka je iznikla pored Hristovog raspeća na mestu gde su kapale Bogorodičine suze. Međutim, za *bogorodičine suze* vezuje se i druga priča motivisana upotrebnom vrednošću biljke od čijeg semena se izrađuju brojanice. Monahu koji je tugovao jer nije umeo da izradi brojanice ukazala se Bogorodica i podarila mu seme ove biljke sa rečima: „Uzmi ove suze moje i uzgajaj ih na rukodelj, te pravi brojanice za molitvu govoreći: „Gospode Isuse Hriste, pomiluj me” i „Presveta Bogorodice, spasi nas” (Stanković 2011). Biljka *oči matere božije* (*Euphrasia officinalis* L.) koristi se u narodnoj medicini kao lek

⁸ U konsultovanoj literaturi jedini primer na srpskom jeziku koji sadrži ime antičkog božanstva jeste fitonim *venerine vlasii*, što je direktan prevod latinskog naziva *Adiantum capillus-veneris* L.

za poboljšanje vida, ali pored metaforičnog naziva vezanog za njenu upotrebnu vrednost, zapadnohrišćanska dogma, naime, smatra da će samo gledanje u Bogorodicu verniku otvoriti oči (Crvenka 2015, 64). Nazivi biljke *Galium verum* L. u srpskom jeziku – *gospin prostirač*, *gospina stelja* i *slama device Marije* – mogu se objasniti nemačkom legendom koja kaže da je Bogorodica rodila Hrista ležeći na ovoj travi (Sofrić 1990, 106).

Konačno, i vreme branja biljaka bilo je od značaja je za njihovo imenovanje. Biljka *Parietaria officinalis* L., u francuskom poznata kao *herbe de Notre-Dame* [gospina trava], bere se na Vaznesenje i čuva se obešena na zidu do Male Gospe (Rođenja Blažene Device Marije, 8. septembra). Ova biljka posvećena je Bogorodici ne samo zato što se čuva do njenog praznika, već i zato što sama čini čudo tako što obično procveta tek kada je ubrana (De Gubernatis, 1878, 216).

Analiza geosinonimije pokazala je potpuno podudaranje naziva u sva tri jezika samo kod dve biljne vrste: *Alchemilla vulgaris* L. (fr. *mantelet de Dame*/ it. *mantello della Madonna*/ srp. *gospin plašt*) i *Cypripedium calceolus* L. (fr. *pantoufle de Notre-Dame*/ it. *pianella della Madonna*/ srp. *gospina papučica*). Ipak, uočava se da se isti nazivi biljaka u francuskom i italijanskom jeziku javljaju u mnogo većem broju slučajeva. Do geosinonimije u ova dva jezika dolazi kod 10 biljnih vrsta, a čak se i više fitonima podudara u okviru jedne biljne vrste:

- Aquilegia vulgaris* L.: fr. *gants de Notre Dame*; it. *guanti di Nostra Signora*
Calystegia sepium R.Br.: fr. *chemise de Notre-Dame*; it. *camicia della Madonna*
Dicentra spectabilis (L.) Lem.: fr. *coeur de Marie*; it. *cuore di Maria*
Digitalis purpurea L.: fr. *doigtier de Notre-Dame*; it. *digitale della Madonna* i fr. *gant de Notre-Dame*; it. *quanto della Madonna*
Hierochloe (Sw.) Roem.& Schult.: fr. *herbe de la Vierge*; it. *erba della Vergine*
Lilium candidum L.: fr. *lys de la Madone*; it. *giglio della Madonna*
Silybum marianum Gaertn.: fr. *chardon-Marie*; it. *cardo mariano* i fr. *lait de Notre Dame*; it. *latte di Maria*
Tamus communis L.: fr. *sceau de Notre Dame*; it. *sigillo della Madonna*
Verbascum thapsiformae Schrad.: fr. *cierge de Notre Dame*; it. *cereo della Madonna*
Lotus corniculatus L.: fr. *sabot de la Vierge*; it. *scarpa della Madonna*.

Zapaženo je da se kod nekih biljnih vrsta javljaju, može se reći, bliskoznačnice. Naime, njima je zajednički posesor, Bogorodica, ali je posesum unekoliko drugačiji. Uvek je reč o nazivu za biljku, ali je on u nekom od jezika opšti, a u nekom konkretan naziv biljke (fr. *lys de la Madone*/ it. *giglio della Madonna*/ srp. *bogorodičino cveće*; fr. *menthe de Notre Dame*/ it. *erba della Madonna*/ srp. *zelje svete marije*; fr. *chardon-Marie*/ it. *cardo mariano*/ srp. *trn svete marije*).

Fitonimi sa motivnom rečju *Hrist*

Motivna reč *Hrist* ne javlja se često u narodnim imenima biljaka u ispitivnom korpusu. Uočava se i nejednaka zastupljenost ovih fitonima po jezicima (u francuskom jeziku 5, italijanskom 4, a u srpskom 12 fitonima). U literaturi se sreće podatak da je upotreba ovog hagionima češća u slovenskim i nemačkim fitonimima (Panasenکو 2014, 176). Leksema *Hrist* daleko je ređa motivacija za nominaciju biljaka od lekseme *Bogorodica*. U celom korpusu broj fitonima koji sadrži hagionim *Hrist* jeste 21, a hagionim *Bogorodica* 106. Uzroci ovakvog stanja mogu se tražiti u činjenici da je na Bogorodicu, za razliku od Hrista, često prenošen kult paganskih božanstava. U ovu grupu fitonima svrstani su i oni nazivi biljaka koji indirektno upućuju na pojam *Hrist*, a koji se odnose na Hristovo rođenje, stradanje ili uskrsnuće. Njih je 9 u francuskom, 11 u italijanskom i 12 u srpskom jeziku.

U svim analiziranim jezicima preovlađuju sintagmatski nazivi čije su osnovne nazivi biljaka (fr. *fleur*; *herbe*, *rose*, *roseau*; it. *fiore*, *erba*, *rosa*; srp. *cveće*, *trava*, *ruža*), ređe delovi tela (fr. *oeil*, *langue*; it. *manine*; srp. *ruka*, *šaka*) ili predmeti – simboli Hristovog stradanja (fr. *couronne*; it. *spina*, srp. *venac*). U srpskom jeziku beleži se 5 izvedenica, čije su motivne reči lekseme *krst* i *Božić*. U francuskom i italijanskom jeziku javlja se po jedna izvedenica (fr. *pâquerette*; it. *crocettona*) čije su motivne reč *Pâques* [Uskrs], odnosno *croce* [krst]. Kad je reč o varijantnim oblicima, leksema *Hrist* se u francuskom jeziku javlja isključivo kao *Christ* (*oeil du Christ*, *couronne du Christ*, *lance du Christ*), u italijanskom jeziku poprima varijante *Gesù* i *Cristo* (*lacrime di Gesù*, *spina di Cristo*) dok su u srpskom zastupljeni pridevi izvedeni od imena *Isus*, *Hrist*/*Krist* i *Isus Hrist* (*isusova*/*isukrstova ruka*, *hristovo cveće*).

Za pojedine fitonime u ovoj grupi vezana su i neka predanja. Biljka *Polygonum persicaria* L. na lišću ima tamnocrvene pege koje asociiraju na krv. U srpskom jeziku ova biljka se zove *hristova krv*, a ime je nastalo na osnovu verovanja da je na nju kapala Isusova krv. Ova biljka ima i sinonim *golgotaska trava* koja upućuje na poreklo ove biljke. Legenda kaže da je ona iznikla na Golgoti odakle se raširila po svetu (Špis-Ćulum 1995, 21, 29). *Lycopus europaeus* L. je biljna vrsta koja se u francuskom jeziku zove *lance du Christ* [Hristovo koplje]. Njene najupadljivije morfološke karakteristike jesu izdužena stabljika i bele cvasti sa crvenim mrljama. Izgled stabljike podseća na koplje, te je moguće da se simbolički dovede u vezu i sa Longinovim kopljem. U literaturi se pominje da u Rusiji ova biljka nosi isto ime jer su njeni zašiljeni listovi nastali kada su Jevreji proboli Hrista kopljem dok je ispod lišća ove biljke tražio utočište (Kolosova 2009, 91). S druge strane, moguće je da se nominator opredelio da za ovu biljku veže Hristovo ime i zbog bele

boje koja simboliše čistotu, kao i crvenih mrlja koje asociraju na krv. Biljka *roseau du Christ* [Hristova trska] čest je ikonografski motiv u prikazivanju Hristovog stradanja kada mu je na glavu stavljen venac od trnja, a u ruku data trska umesto skiptra. Otuda i njeno ime. Interesantan i neobičan naziv *langue du Christ* [Hristov jezik] motivisan je istovremeno oblikom biljke i njenim blagotvornim svojstvima (Toussaint 1906).

Kao što je napomenuto, zapaža se da je Hrist posredni motivator nekih narodnih naziva biljaka. U sva tri jezika postoje imena koja su motivisana Hristovim rođenjem, stradanjem ili uskrsnućem (fr. *étoile de Noël, fleur de la Passion, fleur du Vendredi-Saint, pâquerette*; it. *stella di Natale, fiore della passione, fiore di Pasqua*; srp. *božićna zvezda, božićnjak, passionijski cvet*). Zanimljiv primer fitonima ovog tipa jeste biljka vrste *Passiflora incarnata* L. Nju su u XV veku u Meksiku otkrili i imenovali španski osvajači i misionari. Ova biljka, obožavana u Italiji i Francuskoj, simbol je Hristovog stradanja (De Gubernatis 1882, 283). Mnogi autori, a pretpostavlja se da je Pedro Sijeza (Pedro Cieza) prvi, u biljnim organima ovoga cveta videli su oruđe Hristovog stradanja (Drapiez 1842, 348). Tako se krunica poredi sa Hristovim vencem, prašnici sa ekserima, tučak ponekad sa čekićem, a ponekad s kopljem. *Anastatica hierochuntica* L., poznata pod imenom *jerihonska ruža* (fr. *rose de Jéricho*; it. *rosa di Gerico*) jeste cvet koji se vezuje za Hristovo vaskrsenje. Zato u srpskom jeziku nosi i ime *cvetak vaskrsnuća* (Sofrić 1990, 133). Ova biljka ima karakteristiku da, iako deluje osušeno, zapravo veoma dugo može da preživi bez vode, te čim se zalije, oživi, otvori se i ozeleni (Dubos-Aubin 2002, 132). Takođe se, prema legendi smatra da ova biljna vrsta nije postojala pre Hristovog rođenja, već da je iznikla iz Bogorodičinih stopa dok je bežala u Egipat sa novorođenim Isusom. Prema predanju, kako u zapadnom, tako i u istočnom hrišćanstvu, ovaj cvet procveta na svako Badnje večer u slavu Hrista (Sofrić 1990, 133; Dubos-Aubin 2002, 132). U korpusu se beleže i drugi nazivi biljaka imenovani po praznicima Hristovog rođenja i uskrsnuća, a na osnovu perioda godine u kojem cvetaju (fr. *fleur du Vendredi-Saint, pâquette, fleur de Pâques, étoile/rose de Noël*; it. *fiore di Pasqua, stella/rosa di Natale*; srp. *božićnjak, božićna zvezda*).

U grupi fitonima koji sadrže hagianim *Hrist* geosinonimi nisu zabeleženi. Kod jedne biljne vrste i to u francuskom i italijanskom jeziku javljaju se bliskoznačnice, a razlika je u osnovi sintagmatskog naziva (fr. *couronne du Christ*; it. *spina di Cristo*). Kod teologizama kojima je Hrist posredna motivacija sreće se više geosinonima. Dve biljne vrste imaju iste nazive u sva tri jezika (fr. *étoile de Noël*, it. *stella di Natale*, srp. *božićna zvezda*; fr. *rose de Jéricho*, it. *rosa di Gerico*, srp. *jerihonska ruža*); dok su nazivi dve biljne vrste sinonimni u dva jezika i to u francuskom i italijanskom (fr. *fleur de la Passion*, it. *fiore della passione*; fr. *fleur de Pâques*, it. *fiore di Pasqua*).

Fitonimi sa motivnom rečju *Bog*

Istraživanje fitonima koji sadrže semu *Bog* dalo je neočekivane rezultate. Naime, ustanovljena je jedna značajna razlika ovih naziva biljaka iz dva obrađena romanska jezika s jedne strane i srpskog, s druge strane. Dok u francuskom i italijanskom nailazimo na malobrojne primere u kojima bi se eksplicitno navodila imenica *Bog* ili pridev *božiji* (u francuskom 8, a u italijanskom 5 fitonima), srpski ekvivalenti u sastavu narodnih fitonima učestali su i beleže se u 20 primera. Izostavljanje božijeg imena iz fitonima u romanskim jezicima u literaturi se objašnjava osećanjem najdubljeg poštovanja Boga (Britten and Holland 1886, xvii-xviii).

Morfološki gledano, svi fitonimi u francuskom i italijanskom jeziku u okviru ove grupe su sintagmatski nazivi, dok se u srpskom jeziku pored sintagmatskih naziva beleže i izvedenice sa motivnom rečju *Bog*. Osnove sintagmatskih naziva su u francuskom i srpskom jeziku najčešće nazivi biljaka (fr. *haricot, oeillet, violette, épines*; srp. *drvo, drvce, travica, cvet, trn*), ređe delovi tela ili predmeti (fr. *barbe, pain*; srp. *oko, brada, metlica, plahtica*), dok je u italijanskom zastupljen po jedan primer ovih kategorija, izuzevši predmete (it. *albero, manine*). Varijantni oblici u francuskom su *Dieu, Seigneur* i *paternoster* (*barbe à dieu, pain du Seigneur, haricot paternoster*), u italijanskom *Signore, Dio* i *paternostro* (*grazia di Dio, lacrime del Signore, albero dei paternostri*), a u srpskom jeziku pridevi izvedeni od leksema *Bog* i *Gospodin* (*božja metlica, gospodinov trn, božji cvet, božje suzice, božje oko*).

U ovoj grupi naziva, upotrebnost vrednost biljaka bila je osnovna motivacija za nominaciju. Iako je naša pretpostavka bila da se ona odnosi prevashodno na izuzetnu lekovitost biljaka od velikog značaja za čoveka kao što je bio slučaj sa fitonimima vezanim za *Bogorodicu*, istraživanje je pokazalo da jedina biljka koja odgovara ovoj pretpostavci, a sadrži leksemu *Bog*, jeste *Gratiola officinalis* L. (fr. *grâce de dieu*; it. *grazia di Dio*; srp. *božja milost*). Narodno ime ove biljke u sva tri jezika karakteristično je i po tome što zapravo predstavlja kalk, odnosno prevodni ekvivalent sintagme *gratia Dei*, naziva koji je ona nosila još u latinskom jeziku. Budući da je naziv *gratiola* latinski deminutiv od *gratia*, u srpskom jeziku se za ovu biljku sreće i ime *milica* (Gligić 1954). Drugi tip upotrebne vrednosti kao motivacije za imenovanje jeste zabeležena kod biljke *Abrus precatorius* L. (fr. *haricot paternoster*; it. *albero dei paternostri* [pasulj/drvo očenaš]). Naime, njeno seme se koristi za izradu brojanica, dok dopuna *paternoster/nostri* ukazuje na molitvu Očenaš (De Montbron 1819, 430). Iz istog razloga, jedna druga biljna vrsta, *Colchicum autumnale* L., u italijanskom jeziku nosi imena *albero di paternostri* i *paternostro*. Prema predanju, seljaci su od lukovica ove biljke nizali nisku koju su stavljali bolesnoj deci oko vrata da bi ozdravila, a prilikom nizanja svake od lukovica izgovarali bi po jedan Očenaš

(Bertoldi 1923, 194). I mesto uzgajanja biljke služilo je kao podsticaj za nominaciju kao u slučaju biljke *Artemisia abrotanum* L. Prema Sofriću (1990, 14) „Izgleda, da se ova biljka rasadila iz manastirskih gradina, pa je otuda dobila svoje opšte ime *božje drvce*.“ Narodni nominator je smatrao da, budući gajena u manastiru, ova biljka potiče od Boga.

I u ovu grupu fitonima uvršteni su narodni nazivi biljaka koji ne sadrže eksplicitno leksemu *Bog*, ali se mogu smatrati indirektno vezanim, kako za nju, tako i za pojam *Hrist*. *Angelica archangelica* L. posredno je motivisana hagionomom *Bog*. Naime, svoje ime vezano za sferu hrišćanske religije (fr. *herbe du Saint Esprit*; it. *radice delo Spirito Santo*, srp. *koren/ trava svetog duha*) dobila je na osnovu upotrebnih vrednosti. Ona je toliko aromatična i lekovita da se veruje da je poslata sa neba. Fitonimi fr. *herbe de la Trinité*/ it. *erba Trinità* u indirektnoj su vezi sa semom *Bog*, a motivisani su izgledom trodelnih listova. Ovo ime zabeleženo je u srednjem veku. Listovi ove biljke često su prikazivani na freskama kao simbol Svetog Trojstva. U nekim od fitonima u francuskom i srpskom jeziku (fr. *épines du Seigneur*; srp. *gospodinov trn*) uočava se osnova *épine/trn*, baš kao što je slučaj i sa semom *Hrist*. To bi moglo da svedoči o tome da narodni nominator nije pravio jasnu distinkciju između Boga i Hrista. Valja napomenuti da ime biljke *Iris germanica* L. u srpskom jeziku – *bogiša* – zapravo upućuje na Peruna, a ne na hrišćanskog Boga, a nosi i naziv *perunika*. Ova biljka je veoma detaljno opisana u našoj folklorističkoj i etnološkoj literaturi (Čajkanović 1985; Sofrić 1990; Zečević 2007).

Geosinonimija je uočena kod jedne biljne vrste u francuskom i italijanskom jeziku (fr. *herbe de la Trinité*, it. *erba Trinità*). Interesantno je i da jedna biljna vrsta ima sinonime u francuskom i srpskom (fr. *herbe du Saint Esprit*, srp. *trava svetog duha*), kao i u italijanskom i srpskom jeziku (it. *radice delo Spirito Santo*, srp. *koren svetog duha*), dok apsolutno podudaranje naziva u francuskom i italijanskom jeziku ne postoji.

Zaključak

Onomaziološka analiza fitonima iz korpusa koja je podrazumevala utvrđivanje morfološke strukture i motivisanosti naziva biljaka poslužila je boljem razumevanju zakonitosti i denominacijskih postupaka u fitonimiji u francuskom, italijanskom i srpskom jeziku.

Na osnovu morfološke analize prikupljenih fitonima u sva tri jezika može se zaključiti da su oni najčešće sintagmatski nazivi (u ukupno 89,6% slučajeva), ali da su tvoreni u skladu sa strukturnim karakteristikama svakog pojedinačnog jezika. Ovakav nalaz pokazuje da su sintagmatski nazivi najpogodnija leksička struktura za postupak sekundarnog imenovanja, odnosno za deskripciju i metaforizaciju.

Ispitivanje motivacije pokazalo je da se u analiziranim fitonimima prepliću različite upadljive karakteristike biljaka (morfo-anatomske osobnosti ili njihova upotrebna vrednost) i predanja vezana za razmatrane hrišćanske pojmove. Ustanovljeno je da se u strukturi fitonima uz lekseme *Bogorodica*, *Hrist* i *Bog* javljaju prevashodno supstantivi koji upućuju na odevne predmete ili nazive nekih drugih biljaka. Sagledavši hrišćansku simboliku biljaka, može se zaključiti da nominator nije samo nasumično ili po pukoj morfološkoj sličnosti dvaju biljnih vrsta izabrao osnove analiziranih složenih fitonima.

Leksema *Bogorodica* bila je podsticaj za imenovanje polovine od ukupnog broja analiziranih fitonima. U folklorističkoj i etnološkoj literaturi je nađeno najviše predanja o nastanku fitonima iz ove grupe. Uvid u stručnu botaničku literaturu omogućava da se zaključiti da je većina ovih biljnih vrsta iz grupe lekovitih biljaka. Nominator je lekovitost opažao kao dar i čudo, te je zbog pozitivne konotacije, kao i verovanja da *Bogorodica* kao jedan od vrhovnih hrišćanskih pojmova obezbeđuje zaštitu i pomoć, ove biljke vezivao i imenom za nju. Leksema *Hrist* motivisala je bilo direktno, bilo indirektno gotovo trećinu ispitivanih fitonima. Ustanovljeno je da se ovaj hagionim u srpskom jeziku javlja u dvostruko većem broju u odnosu na francuski i italijanski jezik. Pored toga, utvrđeno je da je u ovoj grupi fitonima manje onih koji sadrže eksplicitno reč *Hrist* od onih koji na ovaj pojam indirektno upućuju. Najmanje naziva biljaka motivisano je pojmom *Bog* (17%). Pretpostavka da se i u ovoj grupi fitonima radi o lekovitim biljkama nije potvrđena budući da samo jedna biljna vrsta spada u lekovite. Razlozi najmanje brojnosti fitonima u ovoj grupi nalaze se u dubokom poštovanju prema Bogu čije ime i prema Božijim zapovestima ne treba uzimati uzalud.

Analiza geosinonimije pokazala je da u korpusu nema velikog broja apsolutnih sinonima i da su mnogo češće bliskoznačnice. Kao što je i bilo očekivano, najveći broj podudaranja zabeležen je u francuskom i italijanskom jeziku. Sa jedne strane, semantičko podudaranje uzrokovano je svakako morfološkim ili upotrebnim osobnostima biljaka, ali i činjenicom da su one sastavni deo života svakog čoveka na svim prostorima, te samim tim lako dostupne za opservaciju i analizu. Sa druge strane, nepodudaranje naziva biljnih vrsta rezultat je uticaja različitih kulturnih paradigmi zapadne i južnoslovenske civilizacije. Samim tim, potvrđuje se da su fitonimi kulturno uslovljeni i obojeni.

Pristup imenovanju lekovitih biljaka i danas sledi iste obrasce o čemu svedoči slučaj biljke *chaya* (*Cnidocolus chayamansa* Mc. Vaugh). Lekovita svojstva ove biljke poreklom iz centralne Amerike u današnje vreme se toliko hvale i reklamiraju na internetu da ljudi, uvereni u njenu lekovitost počinju da je nazivaju *dar od boga* (fr. *don de dieu*; it. *donno di dio*). Savremeni čovek, dakle, i dalje traži objašnjenja i rešenja za svoje tegobe u sferi božanskog. Ovo istraživanje pokazuje da je religija, budući iminentna čoveku, baš kao i jezik, jedan od najznačajnijih domena iz kojeg čovek crpi elemente za imenovanje biljaka.

Budući da ovaj sloj leksike nije u fokusu savremenog govornika, da je vrlo često arhaičan i regionalno i dijalekatski obojen, te samim tim sve manje zastupljen u osnovnom rečniku svakog od tri razmatrana jezika, onomaziološka istraživanja u lingvistici doprinose očuvanju bogatstva kako fitonimske leksike, tako i rečničkog fonda ispitivanog jezika.

Literatura

- Bernhardt, Peter. 2008. *Gods and Goddesses in the Garden; Greco-Roman Mythology and the Scientific Names of Plants*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Bertoldi, Vittorio. 1923. *Un ribelle nel regno de' fiori. I nomi romanzi del Colchicum autunnale L. attraverso il tempo e lo spazio*. Genève: Leo S. Olschki.
- Biderman, Hans. 2004. *Rečnik simbola*. Beograd: Plato.
- Britten, James and Holland Robert. 1886. *A Dictionary of English Plant-Names*. London: Trubner & Co., Ludgate Hill.
- Capasso, Francesco. 2011. *Farmacognosia*. Milano: Springer – Verlag Italia.
- Crevatin, Franco. 2002. *L'etimologia come processo di indagine culturale*. Napoli: Aion.
- Crvenka, Mario. 2015. „Oči Dvice Marije“. *Glasnik mira*.
- Cvitković, Ivan. 2009. *Rečnik religijskih pojmova*. Novi Sad: Prometej.
- Čajkanović, Veselin. 1985. *Rečnik srpskih narodnih verovanja o biljkama, Rukopis priredio i dopunio Vojislav Đurić*. Beograd: Srpska književna zadruga i SANU.
- De Gubernatis, Angelo. 1878. *La mythologie des plantes ou les légendes du règne végétal. Tome premier*. Paris: C. Reinwald et Cie.
- De Gubernatis, Angelo. 1882. *La mythologie des plantes ou les légendes du règne végétal. Tome second*. Paris: C. Reinwald.
- Delatte, Armand. 1936. *Herbarius: recherches sur le cérémonial usité chez les Anciens pour la cueillette des simples et des plantes magiques*. Paris: Belles Lettres.
- De Montbron, Joseph Cherade. 1819. *Essais sur la littérature des hébreux. Tome second*, Paris: Louis Janet libraire.
- Drapiez, Pierre Auguste Joseph. 1842. *Dictionnaire classique des sciences naturelles. Tome 8e*. Bruxelles: Méline, Caus et Compagnie.
- Dubois-Aubin, Hélène. 2002. *L'esprit des fleurs, Mythes, Légendes et croyances*. Le Coudray-Macouard: Cheminements.
- Egmond, Florike. 2016. *The World of Carolus Clusius: Natural History in the Making, 1550–1610*. London, New York: Routledge.
- Fackler, Erich. 1967. „Carduus Marianus — Einst Und Jetzt“. *Quarterly Journal of Crude Drug Research* 7(3):1067–1072.
- Fruyt, Michèle. 1998. „Les deux types de motivation dans certaines langues indo-européennes (français, latin ...)“. U *Lexique et cognition*, uredili Paul Valentin, Michèle Fruyt, 51–70. Paris: Presses de l'Université de Paris – Sorbonne
- Garnier, Gabriel, Lucienne Bézanger-Beauquesne et Germaine Debraux. 1961. *Ressources médicinales de la flore française, Tome I et II*. Paris: Vigot frères éditeurs.
- Gentile, Giovanni e Calogero Tumminelli. 1931. *Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arti, vol. 12*, Milano, Roma: Istituto Giovanni Treccani.

- Giamello, Giacomo. 2004. *Dizionario di botanica latino, italiano, piemontese, francese, inglese*. Piobesi d'Alba: Sorì Edizioni.
- Gligić, Vojin. 1954. *Etimološki botanički rječnik. Priručnik*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Gortan-Premk, Darinka. 1997. *Polisemija i organizacija leksičkog sistema u srpskome jeziku*. Beograd: Institut za srpski jezik.
- Grimm, Jacob and Wilhelm Grimm. 1819. *Kinder- und Hausmärchen*, Band 2, 2. Auflage. Berlin: G. Reimer.
- Karadžić, Vuk Stefanović. 1969. *Srpski rječnik: istumačen njemačkim i latinskim riječma*. Beograd: Nolit.
- Kolosova, Valeria B. 2009. *Leksika i simbolika slavânskoj narodnoj botaniki. Ètnolingvističeskij aspekt*. Moskva: Indrik.
- Košić, Vlado. 2003. *Marija, majka Sina Božijega*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost d.o.o.
- Lapucci, Carlo. 2013. *La Bibbia dei poveri. Storia popolare del mondo*. Firenze: Sarnus.
- Linnaeus, Carol. 1737. *Critica botanica*. Luguduni Batavorum apud Conradum Wishoff.
- Mességué, Maurice. 1975. *Mon herbier de santé*, Paris: Coéditions Robert Laffont/Tchou – Opera Mundi.
- Milica, Ioan. 2013. „Christian Imagery in Romanian Folk Plant Names“. *Text și discurs religios* 4(1): 313–334.
- Mirić, Milica. 2007. „Izvori motivacije za nominaciju lekovitog bilja u francuskom i srpskom jeziku“. U *Language for Specific Purposes*, uredili Igor Lakić i Nataša Kostić, 102–109. Podgorica: Univerzitet Crne Gore i Institut za strane jezike.
- Moïnfar, Mohamad Djafar. 1988. *Patte-de-chat et Oeil-de-rossinol. Le corps et les membres dans le vocabulaire botanique en persan*. Nanterre: Société d'ethnologie.
- Moldenke, Harold N. and Alma L. Moldenke. 1952. *Plants of the Bible*. Waltham: Chronica Botanica Co.
- Nikolov, Hristo. 1996. *Dictionnaire of plant names in Latin, German, English and French*. Berlin, Stuttgart: J. Cramer.
- Panasenko, Nataliya. 2014. „Reflection Of The Naïve Christian Worldview In The Romance, Germanic And Slavic Phytonymic Lexicon“. *European Journal of Science and Theology* 10 (4): 167–183.
- Paris, René Raymond et Hélène Moyses. 1965. *Matière médicale, tomes I-III*. Paris: Masson et Cie.
- Penzig, Otto Albert Julius. 1972. *Flora popolare italiana: raccolta dei nomi dialettali delle principali piante indigene coltivate in Italia*. Bologna: Edagricole.
- Pešikan, Mitar, Jovan Jerković i Mato Pižurica. 2015. *Pravopis srpskoga jezika*. Novi Sad: Matica srpska.
- Pozzi, Giancarlo. 2012. *La bellezza ci salverà. Phalaenopsis e le varietà di orchidee più amate*. Bologna: Script.
- Scarlat, Carmen and Céline Signorini. 2006–2007. « Quelques désignations de l'arum tacheté (*Arum maculatum* L.) dans les dialectes gallo-romans et daco-roumains ». *Linguistica atlantica*, no. 27–28, 101–106.
- Séguy, Jean. 1953. *Les noms populaires des plantes dans les Pyrénées centrales*. Barcelona: Monografias del Institute de Estudios pirenaicos.
- Sella, Alfonso. 1992. *Flora popolare biellese. Nomi dialettali, tradizioni e usi locali*. Alessandria: Edizioni dell'Orso.

- Simonović, Dragutin. 1959. *Botanički rečnik (imena biljaka)*. Beograd: Naučno delo, Izdavačka ustanova Srpske akademije nauka.
- Skok, Petar. 1971–74. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, I-IV*. Zagreb: JAZU.
- Stanković D. 2011. „Ukrasno seme svetog rastinja“. *Politika* 28. avgust 2011.
- Sofrić, Pavle. (1912)1990. *Glavnije bilje u narodnom verovanju i pevanju kod nas Srba, po Angelu de Gubernatisu; skupio i sastavio Niševljanin*. Fototipsko izdanje. Beograd: BIGZ.
- Stein Frankle, Rebecca L. and Philip L. Stein. 2005. *Anthropology of Religion, Magic, and Witchcraft*. Boston: Allyn & Bacon/Longman.
- Špis-Ćulum, Marija L. 1995. „Fitonimija jugozapadne Bačke (korovska flora)“. *Srpski dijalektološki zbornik* XLI: 397–490.
- Štasni, Gordana. 2016. „Jezička slika sveta u srpskom „biljnom” imenoslovu“. U *Gora ljljanova (biljni svet u tradicionalnoj kulturi Srba)* uredile Zoja Karanović i Jasmina Dražić, 121–132. Novi Sad: Udruženje folklorista Srbije i Univerzitetska biblioteka „Svetozar Marković“ Beograd.
- Šulek, Bogoslav. 1879. *Jugoslavenski imenik bilja*. Zagreb: Dioničke tiskare.
- Tela Botanica, <https://www.tela-botanica.org/>
- Toussaint, l'Abbé. 1906. *Etude étymologique sur les flores normande et parisienne comprenant les noms scientifiques, français et normands, des plantes indigènes et communément cultivées*. Rouen: Imprimerie Lecerf fils.
- Tucakov, Jovan. 1948. *Farmakognozija*. Beograd: Naučna knjiga.
- Tucakov, Jovan. 1966. „O imenima i farmakomedicinskoj vrednosti lekovitog bilja u Vukovom 'Srpskom rječniku'“. U *Vukov zbornik* uredio Viktor Novak, 107–124. Beograd: Naučno delo.
- Vajs, Nada. 1983. „Fitonimijske bilješke“. *Rasprave: časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 8–9 (1): 265–280.
- Vajs, Nada. 1989. „Struktura fitonima onomasiološki motiviranih religijom i drugim srodnim sadržajima“. *Rasprave: časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 15 (1): 239–273.
- Whitehouse, Harvey. 2008. Cognitive Evolution and Religion; Cognition and Religious Evolution. *Etnoantropološki problemi* 3 (3): 35–47. DOI: <https://doi.org/10.21301/eap.v3i3.2>
- Zamboni, Alberto. 1976. „Categorie semantiche e categorie lessicali nella terminologia botanica“. U *Aree lessicali: Atti del X convegno per gli Studi Dialettali Italiani (Firenze, 22–26 ottobre 1973)*, 53–83. Pisa: Pacini.
- Zamfirescu, Oana. 2017. „Folk botanical nomenclature – between structured and non-structured lexis“. *Diacronia* 5: 1–11. <http://www.diacronia.ro/en/journal/issue/5/A70/en>. Pristupljeno 12.05.2018. DOI: 10.17684/i5A70en
- Zečević, Slobodan. 2007. *Srpska etnomitologija*. Beograd: Službeni glasnik.

Milica Mirić
Danijela Djorović
Faculty of Philosophy, University of Belgrade, Serbia

*From Lady's-slipper Orchid to Christ's Crown.
Morpho-Semantic Analysis of Religiously Motivated Phytonyms in
French, Italian and Serbian Language*

Folk plant names as an extremely various layer of each language lexis, are the subject of study in many disciplines, including linguistics. In this paper, denominational procedures in naming plants in French, Italian and Serbian language are examined on the morphological, semantic and motivational plan, using onomasiological analysis. Due to the great importance that man has always attached to religion, the folk nominator has found in its numerous inducements for giving names to plants. For this reason, the religiously motivated phytonyms were examined, containing hagionyms Mother of God, God and Christ, or who are in the indirect semantic connection with them. Research results show that the term "Mother of God" is the most frequent source of motivation in all three languages, and that the investigated phytonyms relate mostly to medicinal plants. The metaphorical denomination was conducted on morphological or utilization characteristics of plants, and many legends in which individual plant species are linked to the examined Christian concepts. By comparing phytonyms in these three languages, it has been determined that these are often created morphologically and semantically similarly or in the same way in the French and Italian language, while Serbian is different in that respect. The causes of this state lie in the different structure of Romance (analytical) versus Slavic (synthetic) languages, but also in the specifics of West European and South Slavic culture and civilization.

Key words: phytonymy, morpho-semantic analysis, onomasiological motivation, religious contents, metaphorization

*De la pantoufle de Notre Dame à la couronne du Christ.
Analyse morphosémantique des phytonymes
français, italiens et serbes motivés par la religion*

Formant une couche du lexique très variée de toute langue, les noms vernaculaires des plantes présentent l'objet de recherche de nombreuses disciplines scientifiques, y compris la linguistique. Ce travail utilise l'analyse onomasiologique pour étudier les processus de dénomination des plantes en français, italien et en serbe et cela sur les plans morphologique, sémantique et motivationnel. Étant depuis toujours d'une importance particulière pour l'homme, la religion lui a servi comme source d'inspiration pour désigner les plantes. C'est pour

cette raison que ce travail traite des phytonymes motivés par la religion, notamment ceux contenant les hagionymes Vierge Marie, Dieu et Christ ou ayant avec eux un lien sémantique indirect. Les résultats de la recherche dans les trois langues démontrent que les phytonymes sont le plus souvent motivés par le concept de Vierge Marie et qu'ils appartiennent, pour la plupart, au groupe des plantes médicinales. La dénomination métaphorique a été effectuée en référence aux propriétés morphologiques ou utilitaires des plantes ou bien à de nombreuses légendes associant certaines espèces de plantes aux concepts chrétiens étudiés. L'analyse comparative des phytonymes a révélé que leur création morphologique et sémantique est similaire ou identique en français et en italien, tandis que le serbe présente des particularités dans ce domaine. Cet état de choses est causé par les différentes structures des langues romanes (analytiques) et slaves (synthétiques), mais aussi par les spécificités de la culture et civilisation européennes occidentales et slaves orientales.

Mots-clés: phytonymie, analyse morphosémantique, motivation onomasiologique, contenu religieux, métaphorisation

Primljeno / Received: 17.12.2018.

Prihvaćeno / Accepted: 10.02.2019.